

Małgorzata Budzik

Pytania wspomagające
proces uczenia się – kilka słów
o niedyrektywnej
komunikacji w szkole



Tekst: **Małgorzata Budzik**

Trenerka dla oświaty, coach, specjalistka w zakresie komunikacji oraz kompetencji interpersonalnych, polonistka, nauczyciel-praktyk; na swoim koncie ma ponad 8000 godzin dydaktycznych pracy z grupami oraz prace autorskie i redakcyjne, w tym m.in. cztery publikacje książkowe, opracowania z doradztwa zawodowego dla szkół ponadgimnazjalnych oraz ponad 30 artykułów naukowych; prelegentka podczas ogólnopolskich oraz regionalnych konferencji naukowych organizowanych przez UJ, URz, UŁ, PCFE w Nowym Sączu, ORE w Warszawie; praktyk w obszarze procesowego wspierania rozwoju szkół i placówek oświatowych, m.in. w zakresie narzędzi coachingowych w pracy dydaktyczno-wychowawczej ukierunkowanej na rozwój uczniów, pomoc uczniowi w osiągnięciu sukcesu edukacyjnego, pracę z uczniem zdolnym, pracę z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych, wspomaganie rozwoju uczniów uwzględniające ich indywidualną sytuację, ocenianie kształtujące, badanie jakości pracy szkoły – ewaluacja wewnętrzna i ewaluacja zewnętrzna w służbie podnoszenia efektywności działań szkoły rozumianej jako organizacja ucząca się.

Konsultacja merytoryczna:

Katarzyna Leśniewska

Redakcja i korekta:

Małgorzata Skibińska

Projekt okładki:

Barbara Jechalska

Redakcja techniczna i skład:

Małgorzata Skibińska

Warszawa 2018

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach wolnej licencji

Creative Commons – Uznanie Autorstwa – Użycie Niekomercyjne (CC-BY-NC)

Ośrodek Rozwoju Edukacji

Aleje Ujazdowskie 28

00-478 Warszawa

tel. 22 345 37 00

www.ore.edu.pl

Spis treści

Wstęp	4
Po co uczyć się myślenia pytaniami?	5
Co warto wiedzieć o pytaniach?	6
Jak doskonalić zadawanie pytań?	8
ĆWICZENIE 1: Poznajmy się! Siedem pytań na wejście	10
ĆWICZENIE 2: Wesprzyj mnie! Pytania wspomagające proces uczenia się	11
ĆWICZENIE 3: Mój obszar do rozwoju. Dwadzieścia sposobów na rozwiązanie problemu	12
ĆWICZENIE 4: Jak to teraz wykorzystam? Krzyżowanie zasobów	12
ĆWICZENIE 5: Co czuję po przeczytaniu? Praca z metaforą	12
ĆWICZENIE 6: Po co się uczę? Siedem pytań, które pomogą odnaleźć sens uczenia się	13
ĆWICZENIE 7: Jak sobie radzę? Burza pytań	14
ĆWICZENIE 8: Co wartościowego się zaszło? Pytania na wyjście	14
Podsumowanie	14

Wstęp

Opisany poniżej przykład dobrej praktyki stanowi propozycję wykorzystania metody myślenia pytaniami, zwanej nauką przez zadawanie pytań, w szkole podstawowej, z uwzględnieniem lekcji przedmiotowych, godzin wychowawczych oraz innych zajęć. W artykule omówiono, jak efektywnie wykorzystywać pytania otwarte (m.in. mocne pytania coachingowe, pytania budujące, pytania wzmacniające, pytania wspierające na lekcji), aby wspomagać rozwój kluczowych kompetencji u uczniów.

Prezentowane rozwiązania zostały przepracowane podczas warsztatów, które odbywały się w Zespole Szkolno-Przedszkolnym w Brzyskach w ramach projektu „Poprawa jakości kształcenia w szkołach podstawowych na terenie Gminy Brzyska”. Projekt realizowany jest w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego na lata 2014–2020, Oś priorytetowa IX: Jakość edukacji i kompetencji w regionie, Działanie 9.2: Poprawa jakości kształcenia ogólnego przez Urząd Gminy w Brzyskach w ramach naboru nr RPPK.09.02.00-IP.01-18/17 ogłoszonego przez Wojewódzki Urząd Pracy w Rzeszowie.

Projekt, którego priorytetowym celem jest inwestowanie w kształcenie, szkolenia oraz szkolenia zawodowe na rzecz zdobywania umiejętności i uczenia się przez całe życie, został skierowany do szkół podstawowych, dla których organem prowadzącym jest Gmina Brzyska w powiecie jasielskim (województwo podkarpackie). Na tym poziomie zostało udzielone wsparcie w Zespole Szkolno-Przedszkolnym w Brzyskach, poprzedzone diagnozą potrzeb szkoły m.in. w formie konsultacji, kwestionariuszy oraz wywiadu z dyrektorem szkoły.

W wyniku przeprowadzonej diagnozy w ramach działań wspomagających przeprowadzono m.in. szkolenie dla kadry pedagogicznej z zakresu kształtowania u uczniów kompetencji kluczowych. Podniesienie kompetencji nauczycieli w tym obszarze będzie miało bezpośrednie przełożenie na kształtowanie i rozwijanie u uczniów kompetencji kluczowych podczas zaplanowanych w ramach udzielanego wsparcia cyklu zajęć edukacyjnych od przyszłego roku szkolnego.

W ten sposób główne założenia oraz podstawowe formy realizacji projektu „Poprawa jakości kształcenia w szkołach podstawowych na terenie Gminy Brzyska” i przedstawionej formy szkolenia nauczycieli na temat metody myślenia pytaniami korespondują z procesem wspomagania (mowa tutaj o etapach wspomagania opisanych w aktach prawnych) szkoły podstawowej w rozwoju.

Warsztaty trwały osiem godzin dydaktycznych i miały praktyczny charakter. Celem zajęć było rozwijanie i doskonalenie kompetencji przez nauczycieli szkoły podstawowej w zakresie stosowania myślenia pytajnego w pracy z uczniem. Główny nacisk był położony na nabycie przez nauczycieli umiejętności stosowania metod nauki przez zadawanie pytań wspomagających rozwój uczniów, aktywizujących procesy edukacyjne i motywujących do aktywnego uczenia się – w celu zwiększenia efektywności procesów edukacyjnych. Jest to skuteczny sposób

kształtowania kompetencji związanych z umiejętnością uczenia się uczniów, ale również wspomagania ich rozwoju kompetencji społecznych¹.

Nauka przez zadawanie pytań to metoda, która pomaga rozwijać jedną z ośmiu kompetencji kluczowych. Mowa tutaj oczywiście o umiejętności uczenia się. W zakres tej kompetencji wchodzi m.in. efektywne zarządzanie czasem i informacjami, rozwiązywanie problemów, zdobywanie, przetwarzanie, porządkowanie, selekcjonowanie, ocenianie i przyswajanie wiadomości, czerpanie z własnych doświadczeń w uczeniu się i ogólnych doświadczeń życiowych w celu wykorzystywania wiedzy i umiejętności w różnorodnych kontekstach.

Nauczyciele wspomagający rozwój kluczowych kompetencji u uczniów w Szkole Podstawowej w Brzyskach doskonalili dydaktyczny warsztat pracy, aby jak najskuteczniej organizować procesy uczenia się. W tym celu uczyli się myśleć pytaniami i dzięki temu efektywnie zarządzali własną nauką, aby móc zastosować tę umiejętność w pracy dydaktycznej. Świadomość własnego procesu uczenia się, potrzeb w tym zakresie, rozpoznawanie możliwości i zdolność rozwiązywania problemów – to ważne elementy wspierające rozwój.

Po co uczyć się myślenia pytaniami?

Pytać o to, po co uczyć się myślenia pytaniami, to tak, jakby pytać o sens uczenia się w ogóle. Według Marilee Adams, autorki książki *Myślenie pytaniami*: „Świat pytań jest światem możliwości²”. Mocne, budujące pytania otwarte zmieniają perspektywę i otwierają na zmianę. W efekcie stymulują rozwój, umożliwiają zdobywanie wiedzy o sobie samym, innych ludziach, świecie i zachodzących w nich zjawiskach. Dobre pytania pozwalają na zdobywanie nowych doświadczeń i doskonalenie swoich kompetencji.

Zawsze warto inwestować w rozwijanie kompetencji komunikacyjnych, szczególnie jeśli język stanowi narzędzie pracy. Ma to szczególne znaczenie w wypadku nauczycieli, ponieważ nauka przez zadawanie pytań to klucz do sukcesu edukacyjnego w pracy z uczniem. Dlatego kadra pedagogiczna ze Szkoły podstawowej w Brzyskach w ramach działań nad poprawą jakości kształcenia zdobyła umiejętności organizowania procesów dydaktycznych w sposób sprzyjający uczeniu się z wykorzystaniem nauki przez zadawanie pytań.

Cele szczegółowe szkolenia poświęconego zastosowaniu myślenia pytaniami w edukacji na poziomie szkoły podstawowej obejmowały m.in.:

- rozbudzenie myślenia pytajnego;
- wzmocnienie własnej motywacji i zaangażowania pozwalających na przełamanie schematów myślowych w organizowaniu procesów edukacyjnych z wykorzystaniem nowoczesnych metod nauczania w obszarze nauki przez zadawanie pytań;

¹ Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dn. 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (2006/962/WE).

² M. Adams, *Myślenie pytaniami*, tłum. A. Wojtaszyk, Studio Emka, Warszawa 2012.

- poznanie metody nauki przez zadawanie pytań wspomagającej rozwój uczniów oraz aktywizującej procesy edukacyjne i motywującej do aktywnego uczenia się;
- doskonalenie umiejętności wdrażania w pracy dydaktycznej metody nauki przez zadawanie pytań w celu zwiększenia efektywności procesów edukacyjnych.

Po zakończeniu szkolenia nauczyciele potrafią m.in. dostosować formy pracy do wybranych metod, dobrać metody stosownie do poznawanych zagadnień/problemów oraz możliwości ucznia, zaplanować zajęcia z wykorzystaniem metod nauki przez zadawanie pytań, uwzględnić w kształtowaniu procesów edukacyjnych naukę przez zadawanie pytań oraz dostrzec celowość i efektywność poznanej metody.

Co warto wiedzieć o pytaniach?

Kluczową umiejętnością każdego nauczyciela jest zadawanie pytań, która – wbrew pozorom – nie należy do najłatwiejszych. Przekonać się o tym można, studiując specjalistyczną literaturę lub uczestnicząc w przeróżnych warsztatach doskonalących kompetencje komunikacyjne. Z doświadczenia szkoleniowego wynika, że ok. połowy budowanych pytań ma zamknięty charakter. Próba wdrożenia do praktyki szkolnej poznanych rozwiązań wymaga zatem wysiłku.

Pytaniami posługujemy się w codziennej komunikacji w sposób mniej lub bardziej intuicyjny. Niepotrzebne są wówczas zasady ich budowania bądź skomplikowane klasyfikacje. Jednak w procesie uczenia się wymagany jest co najmniej poziom świadomej kompetencji w zakresie prowadzenia dialogu³. Spontaniczność nieoficjalnej komunikacji mówionej może być uzasadniona, o ile ma ona wartość edukacyjną. Stąd znaczenie dla nauczyciela mają wiedza oraz umiejętność zadawania pytań.

Przede wszystkim istotne jest zwrócenie uwagi na kilka kwestii, do których powracają autorzy w większości opracowań z zakresu komunikacji. Po pierwsze – wskazać trzeba na rodzaje pytań, m.in. otwarte, zamknięte i inne. Po drugie – warto zwrócić uwagę na zasady zadawania pytań, m.in. jasność, spójność komunikatów werbalnych i niewerbalnych, świadomość, uczciwość, precyzyjność, autentyczność, aktywne słuchanie oraz zaangażowanie w proces komunikacji itp. Po trzecie – trzeba rozważyć błędy dotyczące zadawania pytań, m.in. blokady komunikacyjne.

Zadawanie pytań łączy się bezpośrednio z celem oraz intencją pytającego⁴. Pod względem funkcji można wyróżnić zdania oznajmujące, rozkazujące, wykrzyknikowe i pytajne. W wypadku zdania pytajnego komunikacja polega na tym, że za pomocą pytań „mówiący domaga się udzielenia mu odpowiedniej informacji”⁵. Jak podaje *Encyklopedia językoznawstwa ogól-*

³ M. Taraszkiewicz, C. Rose, *Atlas efektywnego uczenia (się)*, Transfer learning, Warszawa 2006, s. 28–31.

⁴ J. Kowalikowa, *Nic bez języka: vademecum dla licealisty, maturzysty, polonisty*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2001, s. 112.

⁵ *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, K. Polański (red.), Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2003, s. 683.

nego: „Zdania pytajne dzielimy na rozstrzygające i uzupełniające. Za pomocą pierwszych szukamy potwierdzenia lub zaprzeczenia danej treści, drugie służą do zwracania się do słuchacza o uzupełnienie informacji jakimś brakującym szczegółem”⁶.

Stąd różne typy pytań mają odmienną efektywność, zatem w różnym stopniu wpływają na poczucie świadomości i odpowiedzialności nadawcy pytania oraz jego odbiorcy⁷. Nie każde zdanie pytajne jest rzeczywistym pytaniem. Komunikat typu: „Po co mi to wszystko?” ma deliberatywny charakter. Mówiący zadaje pytanie sobie, wyrażając określony ładunek emocjonalny. Drugi przykład to nacechowane stylistycznie pytania retoryczne: „Kto to widział takie rzeczy?!”. Zadawanie pytań wymaga świadomości ich struktury oraz celu.

Nauczyciele ze Szkoły Podstawowej w Brzyskach, którzy doskonalili podczas warsztatów swoje umiejętności zadawania pytań, poruszyli kilka istotnych kwestii związanych z omawianą metodą nauki, takich jak wartość niedyrektywnej komunikacji, znaczenie dialogu w dydaktyce szkolnej, myślenie pytaniami dla ucznia i nauczyciela, sztuka zadawania dobrych pytań, rola dobrych pytań i odpowiedzi w uczeniu się, skuteczne techniki zadawania pytań na lekcji oraz aktywne słuchanie w praktyce szkolnej.

Problematyka zajęć odnosiła się do koncepcji niedyrektywnej komunikacji, która zakłada otwarty i życzliwy styl komunikacji, gwarantujący bezpieczeństwo i zaufanie oraz budowanie wsparcia i kształtowanie pozytywnych relacji. W tym celu zamiast blokowania komunikacji przez doradzanie, kontrolowanie, dyktowanie i narzucanie swoich oczekiwań stosuje się pytania otwarte, parafrazowanie, klaryfikację, odzwierciedlanie, dostrojenie, proponowanie oraz aktywne słuchanie.

„Dobrzy nauczyciele unikają dawania rad. Zamiast ich udzielać, zadają pytania, które pomagają w tym, byśmy sami znaleźli najlepsze odpowiedzi⁸” – rekomenduje niedyrektywne myślenie pytaniami Marilee Adams i dodaje: „Zmień swoje pytania, a zmienisz swój sposób myślenia”⁹. Tak rozumiane pytania otwierają przestrzeń do dialogu, który stanowi podstawę w edukacji. Dzięki temu proces uczenia się staje się dynamiczny, ma sens i przynosi oczekiwane efekty.

Podstawą uczenia się i nauczania jest mowa, którą w obszarze procesów edukacyjnych należy rozumieć szerzej, niż podaje to słownikowa definicja: „Wypowiadanie słów w celu porozumienia się z innymi ludźmi”¹⁰. Mowa pojmowana jako budowanie dialogu korzysta z pytań. Mistrzem dialogu był Sokrates. Warto zatem wrócić do źródeł i w doskonaleniu czerpać z doświadczeń niekwestionowanych mistrzów słowa.

⁶ Tamže.

⁷ J. Whitmore, dz. cyt., s. 57–66.

⁸ M. Adams, dz. cyt., s.123.

⁹ Tamże., s. 56.

¹⁰ *Słownik Języka Polskiego PWN Online* [online, dostęp dn. 20.08.2018].

Jak doskonalić zadawanie pytań?

Zadawanie pytań na zajęciach w szkole podstawowej wspomaga uczniów w rozwijaniu umiejętności uczenia się. Myślenie pytaniami wzmacnia poczucie sensu uczenia się. Metoda ta pozwala uczniom dostrzec korzyści płynące z samodzielnego oraz zespołowego poszukiwania twórczych rozwiązań problemów napotykanym w procesie edukacji. Dzięki pytaniom uczniowie uczą się przez refleksyjną obserwację.

Należy dbać o doskonalenie umiejętności z obszaru niedyrektywnej komunikacji. Warto pamiętać, że pytania dostajemy od innych osób, albo stawiamy je sobie samym lub innym. Celem dobrych pytań jest stworzenie sytuacji problemowej i skłonienie uczniów do refleksji, przez co procesy uczenia się nabierają dynamiki i mają aktywny charakter.

Przykład 1: Jak nartnik spaceruje po wodzie?

Nauczyciel fizyki, rozpoczynając zajęcia od postawienia uczniów w sytuacji problemowej, pozwala im na samodzielne poszukiwanie odpowiedzi na pytanie problemowe związane z utrzymaniem na wodzie małych organizmów – dzięki tzw. napięciu powierzchniowemu. W efekcie uczenia się uczeń m.in. poznaje oddziaływania międzycząsteczkowe, rozpoznaje siły spójności i przylegania oraz bada napięcie powierzchniowe wody.

Przykład 2: Jak porozumieć się bez słów?

Uczniowie zostają postawieni w sytuacji problemowej, która ma zachęcić ich do poszukiwania alternatywnych sposobów komunikowania i informowania. Dzięki tak sformułowanemu pytaniu problemowemu przez nauczyciela plastyki uczniowie m.in. potrafią nazwać i wskazać znak plastyczny, umieją dokonać rozróżnienia znaków, formułują definicję znaku oraz tworzą własny znak plastyczny, który służy komunikacji i/lub informowaniu.

Przykład 3: How to make a fruit salad?

Uczniowie zastanawiają się, w jaki sposób przygotować sałatkę owocową z dostępnych produktów. W trakcie dyskusji, ustalania treści przepisu (fruit salad recipe), dobierania składników oraz sprawdzania smaków, struktury, zapachów i kolorów owoców uczniowie m.in. nabywają umiejętności leksykalne (słownictwo tematyczne fruit: apple, banana, cherry, coconut, grape, kiwi, lemon, melon, orange, peach, pear, pineapple, plum, raspberry, strawberry) oraz uczą się efektywnej współpracy w grupie (zadanie do wykonania w zespołach). Dodatkowo zyskują dzięki wymianie doświadczeń między sobą na temat wartości odżywczych owoców.

Myśląc o wykorzystaniu pytań w pracy z uczniem na lekcjach, godzinach wychowawczych oraz na innych zajęciach, trzeba mieć na uwadze to, że umiejętność formułowania dobrych, otwartych, mocnych pytań wymaga bycia świadomym ich wartości oraz celowości. Z tego wynika potrzeba stałego doskonalenia kompetencji komunikacyjnych. Punktem wyjścia nale-

ży zatem uczynić koncepcję komunikacji niedyrektywnej, ponieważ pytania – w zależności od formy i kontekstu – mogą otwierać lub zamykać komunikację.

Przykład 1: Poznaję siebie – temat realizowany na godzinie wychowawczej

Pytania budujące, mocne, otwierające:

- Jakie mam moce?
- Jakie mam talenty?
- Co potrafię?
- Co jest moją pasją?

Pytania destruktywne, blokujące, zamykające:

- Co najczęściej mi nie wychodzi?
- Dlaczego nie potrafię się tego nauczyć?
- Co znowu zrobię nie tak?
- Czemu jestem gorsza/gorszy od...?

Przykład 2: Poznaję dobry i zły stres – temat realizowany na godzinie wychowawczej

Pytania budujące, mocne, otwierające:

- Jak mogę zrozumieć mój stres?
- Co najlepiej teraz zrobić?
- Co mi może pomóc?
- Co mogę zrobić, żeby lepiej się poczuć?

Pytania destruktywne, blokujące, zamykające:

- Co robię nie tak?
- A co, jeśli znowu się zdenerwuję?
- Dlaczego mi zawsze nie wychodzi?
- Co jest ze mną nie tak?

Przykład 3: Nałogom mówię NIE – temat realizowany na godzinie wychowawczej

Pytania budujące, mocne, otwierające:

- Nad czym chcę pracować w sobie?
- Co mogę zrobić, uwolnić się od nałogów?
- W jaki sposób wezmę odpowiedzialność za własne błędy?
- Co wartościowego mogę znaleźć w swoich trudnych doświadczeniach?

Pytania destruktywne, blokujące, zamykające:

- Dlaczego tracę kontrolę nad sobą i ulegam nałogom?
- Jak doszło do tego, że się uzależniłam/uzależniłem?

- Jak mogłam/mogłem wpakować się w takie kłopoty?
- W jakie tarapaty znowu wpadnę przez picie alkoholu?

Dobre otwarte pytania służą zbieraniu informacji, rozwijaniu, podtrzymaniu relacji z innymi, sprawdzeniu, co rozumiemy, czego się uczymy; wyjaśnianiu, potwierdzaniu usłyszanego treści. Złe pytania z kolei mogą mieć charakter kontrolowania, egzekwowania, manipulowania. Ważne są pytania, które stymulują kreatywność i innowacyjność, wzmacniają współpracę, otwierają możliwości, pomagają rozwiązywać konflikty. Najlepsze pytania zaś mają pozytywny wpływ na rozwój ucznia, wspomagają jego zaangażowanie oraz aktywność.

Tab. 1. Przykłady pytań

PRZYKŁAD	PYTANIE DESTRUKCYJNE	BLOKADA KOMUNIKACYJNA	PYTANIE BUDUJĄCE
1.	Co powie na te wyniki Twoja mama?	upominanie moralizowanie kazania	Kto może pomóc?
2.	Czy ty zdajesz sobie sprawę z tego, co ja mogę zrobić w takiej sytuacji?	ostrzeganie napominanie groźby	Co najlepiej teraz zrobić?
3.	Czy ostatni sprawdzian, z którego otrzymałeś/otrzymałaś zadziwiająco dobrą ocenę, był przez Ciebie napisany samodzielnie?	doradzanie sugerowanie proponowanie rozwiązań	Co stało się możliwe?

W trakcie uczenia się pytania mają na celu zaciekawić, zmotywować do pracy, skłonić do refleksji oraz pomóc odnaleźć najlepsze odpowiedzi. Dzięki temu uczący się oraz nauczający mają na bieżąco wgląd w przebieg i efektywność procesu uczenia się. Uczniowie doskonalą m.in. kompetencje uczenia się, współpracy oraz czerpania z doświadczeń własnych oraz innych.

Oto kilka przykładowych ćwiczeń, które mogą pomóc w doskonaleniu umiejętności zadawania pytań. Zaproponowane zadania można modyfikować w zależności od potrzeb i realizowanych treści. Poruszają one różne zagadnienia, m.in. integrację, motywację, ewaluację, rozwiązywanie problemów, rozwój i zaspokajanie potrzeb uczącego się. Prezentowany wybór to tylko niewielki wycinek możliwości, jakie daje stosowanie niedyrektywnej metody nauki przez zadawanie pytań w szkole podstawowej.

ĆWICZENIE 1: Poznajmy się! Siedem pytań na wejście

Integrację w szkole podstawowej warto rozpocząć od pytań. Można zatem zastanowić się przez chwilę i podjąć próbę opowiedzenia o sobie, udzielając krótkich odpowiedzi na poniższe pytania. Pamiętać trzeba przy tym, że szanując swój czas, szanuje się jednocześnie czas

innych. Będąc autentycznym i otwartym w swoich wypowiedziach, można liczyć na to samo ze strony od innych.

Przykładowe pytania:

1. Co Cię pasjonuje?
2. Na co czekasz?
3. Co dobrego przytrafiło Ci się ostatnio?
4. Gdzie dorastałaś/dorastałeś?
5. Co robisz z przyjemnością?
6. Jaki jest Twój ulubiony bohater?
7. Co ważnego powinienam/powinienem o Tobie wiedzieć?

ĆWICZENIE 2: Wesprzyj mnie! Pytania wspomagające proces uczenia się

Podczas swobodnej rozmowy w parach uczniowie opowiadają o sytuacjach szkolnych albo życiowych, w których nauczyli się czegoś ważnego, wartościowego dla nich. Mają dostrzec, że uczenie się jest procesem stałym i nie odbywa się jedynie w klasie, w budynku szkolnym. Jest tylko jeden warunek: pytania muszą być skierowane do ucznia. Wówczas poszukiwanie odpowiedzi pomaga wzmocnić i doskonalić jego wiedzę, umiejętności oraz kompetencje. Niezbędna jest tutaj także refleksja nad procesem uczenia się, czyli w jaki sposób uczeń zdobywa wiedzę, umiejętności i kompetencje oraz w jaki sposób je później wykorzystuje. Rozmowa powinna wpisywać się w priorytety współczesnej szkoły, której celem nie jest nauczanie, tylko uczenie się, a także dawać uczniom przestrzeń do uczenia się od siebie nawzajem i mieć pragmatyczny charakter.

Uczniowie prowadzą rozmowę na podstawie instrukcji:

1. Czego wartościowego, ważnego w Twoim życiu/na lekcji/w szkole się nauczyłaś/nauczyłeś?
2. Kiedy to było?
3. Czego się nauczyłaś/nauczyłeś?
4. W jaki sposób przebiegał proces uczenia się?
5. Z jakich zasobów korzystałaś/korzystałeś?
6. Jakie zasoby odkryłaś/odkryłeś w sobie dzięki tej sytuacji?
7. Co stało się możliwe dzięki temu doświadczeniu?
8. Kim się stałaś/stałeś w związku z tą sytuacją?
9. Jaką główną wartość to doświadczenie wniosło do Twojego życia?
10. Za co możesz sobie podziękować z dzisiejszej perspektywy?

ĆWICZENIE 3: Mój obszar do rozwoju. Dwadzieścia sposobów na rozwiązanie problemu

Rozwiązywanie problemów może przybrać formę pytań. Wychodząc z założenia, że w dobrze sformułowanym pytaniu jest już zawarte rozwiązanie, można podjąć próbę poszukiwania odpowiedzi ze znakiem zapytania. Uczeń – samodzielnie lub w zespole – myśli o jakimś nurtującym go ostatnio problemie i zapisuje go w formie pytania, np. „Jak zmotywować się do uczenia?”, „Jak skutecznie uczyć się słówek z języka angielskiego?”, „W jaki sposób opanować tabliczkę mnożenia?”, „Po co uczyć się historii?”. Następnie wymyśla 20 sposobów na jego rozwiązanie, formułując je w postaci pytań otwartych. Sposoby mogą być bardzo różne – im bardziej twórcze, tym lepiej. Nie wolno się zatrzymać – musi być 20 pomysłów, jako że najczęściej ten dwudziesty okazuje się najlepszy.

ĆWICZENIE 4: Jak to teraz wykorzystam? Krzyżowanie zasobów

Metoda ma na celu wydobyć, nazwać i zrozumieć mocnych stron ucznia. W literaturze nazywane jest to budowaniem na zasobach. Dzięki ćwiczeniu uczeń przekonuje się, że może wykonać zadanie, zrealizować wytyczone cele, podołać trudnościom, planowanym zmianom i stawianym sobie wyzwaniom. Jeśli odkryje własne zasoby, uzmysłowi sobie tkwiący w nim potencjał, będzie mieć siłę i motywację do rozwoju edukacyjnego oraz zawodowego, a także rozwoju osobistego. Ćwiczenie realizuje się w parach, ponieważ zadający pytania i wysłuchujący odpowiedzi kolega stanowi nieocenione wsparcie i motywuje do rozwoju. Zadanie polega na opanowaniu całkiem nowej umiejętności. Zanim uczeń zacznie się uczyć, przypomni sobie przykładową sytuację z życia, w której poradził sobie wcześniej. Nie musi to być sytuacja szkolna, koniecznie jednak powinno to być doświadczenie o pozytywnym charakterze, tak aby było ono punktem wyjścia do zdobywania kolejnych doświadczeń, budowania relacji, samorozwoju itp. Następnie uczeń odpowiada na pytania:

1. Jak to wyglądało?
2. Jak się czułaś/czułeś w tej sytuacji?
3. Co robiłaś/robiłeś?
4. Co myślałaś/myślałeś?
5. Jak sobie poradziłaś/poradziłeś?
6. Jaki miałaś/miałeś wpływ na to wydarzenie?

Kluczowym punktem ćwiczenia jest pytanie o charakterze przeniesienia: „Jak możesz teraz te doświadczenia wykorzystać do realizacji aktualnego celu?”.

ĆWICZENIE 5: Co czuję po przeczytaniu? Praca z metaforą

Metafora znana jest przede wszystkim jako językowy środek stylistyczny omawiany podczas szkolnej analizy wiersza. Jednak metafora to także metoda stosowana w procesie uczenia się.

Dzięki zastosowaniu metafory, która pozwala na odczytywanie sensów ukrytych obrazu, filmu, tekstu, słowa, gestu, oraz zestawienie ze sobą różnych kontekstów, staje się możliwe nowe spojrzenie na omawiane kwestie. Zadanie polega na zapoznaniu się z przykładową bajką metaforyczną, a następnie na pisemnej odpowiedzi na kilka pytań. Oto rozwojowa „Bajka o motylu”:

„Pewnego dnia mały motyl zaczął wykluwać się z kokonu. Człowiek usiadł i przyglądał się, jak motyl przeciska swoje ciało przez malutki otwór. Wtedy motyl się zatrzymał — jakby zaszedł tak daleko, jak mógł i dalej już nie miał sił.

Człowiek więc postanowił mu pomóc: wziął nożyczki i rozciął kokon. Motyl wydostał się z niego bez problemu, miał jednak wątłe ciało i bardzo pomarszczone skrzydła. Człowiek dalej go obserwował, spodziewając się, że skrzydła motyla zaczną stopniowo grubieć, powiększać się, dzięki czemu motyl będzie mógł odlecieć i zacząć żyć.

Tak się jednak nie stało. Motyl spędził resztę życia, czołgając się po ziemi z mizernym ciałem i pomarszczonymi skrzydełkami. Do końca życia nie był w stanie latać.

Człowiek w całej swej życzliwości i dobroci nie wiedział, że walka motyla z kokonem była bodźcem dla jego skrzydeł, że motyl jest w stanie latać tylko wtedy, gdy pokona opór kokonu”¹¹.

Po przeczytaniu bajki warto omówić ją w odniesieniu do poniższych pytań:

1. Co czuję po przeczytaniu?
 2. Kto zyskał?
 3. Kto stracił?
 4. Jaka mądrość płynie dla mnie z tej bajki?
 5. Co chcę z niej wziąć dla siebie?
 6. Co mogę zrobić już dzisiaj ze zdobytą wiedzą?
 7. Komu chcę przesłać tę bajkę?
- Co mu to da?
 - Co zyska dzięki tej wiedzy?

ĆWICZENIE 6: Po co się uczyć? Siedem pytań, które pomogą odnaleźć sens uczenia się

Zaproponowane pytania można wykorzystać właściwie w każdej sytuacji na lekcji, nie tylko w kontekście integracji. Znakomicie wpasowują się w realizowane treści programowe, np. na podsumowanie określonej partii materiału. Uczeń samodzielnie, w parach lub w grupie odpowiada na poniższe pytania. Mają one na celu zmotywowanie i zbudowanie zaangażowania do zdobywania nowych umiejętności. Mają sprawić, by uczenie się nie było przymusem, a prawdziwą potrzebą i przyjemnością.

¹¹ Źródło: autor bajki nieznany.

1. Co lubię robić?
2. Co robię dobrze?
3. Jakie mam relacje z innymi?
4. Co wydaje mi się najbardziej przydatne?
5. Co daje mi poczucie, że idę do przodu?
6. Dokąd zmierzam?
7. Jak świętuję swoje sukcesy?

ĆWICZENIE 7: Jak sobie radzę? Burza pytań

Celem burzy pytań nie jest przedstawienie gotowych odpowiedzi lub proponowanie rozwiązań, tylko wymyślenie jak największej liczby nowych pytań. Liczy się ich liczba, a nie tylko jakość. Każde pytanie – nawet to najdziwniejsze – musi zostać zapisane. Między pytaniami nie udziela się żadnych odpowiedzi. Dyskusja w trakcie ich wymyślania również jest zabroniona. Każde pytanie ma poszerzyć wachlarz możliwości. Następnie dokonuje się uporządkowania pytań. Z jednej strony zostają ułożone pytania otwarte, pozytywne, budujące, a z drugiej strony pytania zamykające, destrukcyjne, negatywne. Dodatkowo warto wyodrębnić te pytania, które nigdy wcześniej nie padły, albo wzbudziły zaciekawienie, zdziwienie, zmieniły perspektywę oglądu sytuacji. Punktem wyjścia do burzy pytań jest trudna sytuacja, w której uczeń ostatnio się znalazł. Chodzi oczywiście o sytuację stanowiącą obszar do rozwoju dla ucznia.

ĆWICZENIE 8: Co wartościowego się zadziało? Pytania na wyjście

Pytania na wyjście to forma ewaluacji zajęć. Ich celem jest udzielenie konstruktywnej informacji zwrotnej na temat procesu uczenia się. Mogą przybrać formę autorefleksji, zostać wymienione w parach lub w większej grupie uczniów. Warto, aby były pytaniami otwartymi, motywującymi do refleksji na temat tego, co zadziało się podczas zajęć. Wówczas zarówno uczniowie, jak i nauczyciel zwiększają poziom świadomości na temat zachodzących procesów rozwojowych.

Przykładowe pytania:

1. Co wartościowego dla Ciebie zadziało się podczas zajęć?
2. Jak oceniasz wpływ tego działania na rozwój swoich umiejętności?
3. Jak wykorzystasz zdobyte na zajęciach doświadczenie w przyszłości?

Podsumowanie

Zadawanie pytań jest sztuką wymagającą stałego doskonalenia. Choć jest to podstawowe narzędzie pracy nauczyciela w szkole, to jego wartość rzadko bywa doceniana. W efekcie źle formułowane pytania przekładają się na niską efektywność organizowanych procesów edu-

kacyjnych. Tymczasem uczenie się przez refleksyjną obserwację stanowi jeden z czterech równorzędnych sposobów uczenia się – obok konkretnego przeżycia, konceptualizacji oraz zastosowania wiedzy i umiejętności w praktyce.

Metoda myślenia pytaniami, wpisująca się w najlepsze standardy komunikacji niedyrektywnej w szkole, została zaproponowana na szkoleniu w ramach procesu wspomagania szkoły podstawowej. Stanowi ona jeden z elementów projektu doskonalenia kompetencji uczenia się przeznaczonego dla nauczycieli w szkole podstawowej. Zorganizowane warsztaty wzmocniły nauczycieli w obszarze wykorzystywania nowoczesnych metod uczenia się w pracy dydaktycznej.

Praktyczne poznanie metody myślenia pytaniami jako trendu nauczania wspomagane wykorzystaniem narzędzi coachingowych w szkole będzie na bieżąco wprowadzane przez nauczycieli do ich codziennej praktyki szkolnej od roku szkolnego 2018/2019. Ma to na celu poprawę jakości kształcenia w Szkole Podstawowej w Brzyskach. Atrakcyjne sposoby zastosowania przykładowych narzędzi niedyrektywnej komunikacji stanowią rekomendację do rozwijania własnego warsztatu pedagogicznego z wykorzystaniem dostępnych metod coachingowych.

Proces wspomagania szkoły podstawowej w zakresie rozwijania uczenia się jako kluczowej kompetencji uczniów wymaga od zaangażowanych w niego osób pełnej odpowiedzialności za wszystkie aspekty kształcenia związane z rozwijaniem tej kompetencji. Dlatego nauczyciele szkoły podstawowej, planując procesy edukacyjne, uwzględniają nie tylko wymagania państwa wobec szkół oraz podstawę programową kształcenia ogólnego, ale także najlepsze narzędzia do realizacji wyznaczonych kierunków zadań.

Umiejętność uczenia się została zdefiniowana przez Parlament Europejski i Radę jako: „[...]zdolność konsekwentnego i wytrwałego uczenia się, organizowania własnego procesu uczenia się [...]. Kompetencja ta oznacza nabywanie, przetwarzanie i przyswajanie nowej wiedzy i umiejętności, a także poszukiwanie i korzystanie ze wskazówek [...] Umiejętność uczenia się pozwala osobom nabyć umiejętność korzystania z wcześniejszych doświadczeń w uczeniu się i ogólnych doświadczeń życiowych [...]”¹².

Rozwijanie umiejętności uczenia się stanowi zatem dla nauczycieli ze Szkoły Podstawowej w Brzyskach jeden z warunków poprawy jakości kształtowania procesów edukacyjnych w szkole.

¹² Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dn. 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie.